

Zbigniew Marek SJ
ORCID: 0000-0002-4580-1819
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Walor edukacyjny pedagogiki towarzyszenia

Educational Value of the Pedagogy of Accompaniment

ABSTRACT

Pedagogical work supports the development of the pupil by helping to achieve well-being, harmony in relationships with oneself and the environment, and, consequently, one's goals. However, this vision of human development in pedagogical practice may take various forms. The article presents the vision of pedagogical support which results from the perception of humankind and personal development in terms of accompaniment pedagogy, also known as Jesuit pedagogy. The subject of reflection is the spirituality that arises from the spiritual exercises of St. Ignatius of Loyola. Its uniqueness lies in its theocentric and Christocentric perception of the world and humankind. In this spirituality, two principles deserve special attention – *magis* and *cura personalis* – which, both in practice and in scientific reflection, seem to lead to a synergistic effect. Referring to the message contained in these principles, the article presents the possibilities of using accompaniment pedagogy in everyday educational interactions.

KEYWORDS

spirituality, education,
pedagogy of
accompaniment,
synergy in education,
personalism

SŁOWA KLUCZOWE

duchowość,
pedagogika
towarzyszenia,
synergia w edukacji,
personalizm

SPI Vol. 26, 2023/4
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2023.4.003
Nadesłano: 6.01.2023
Zaakceptowano: 29.09.2023

ABSTRAKT

Działania pedagogiczne zakładają wspomaganie rozwoju osoby wychowanka poprzez pomoc w osiągnięciu dobrostanu, harmonii w relacjach z sobą i otoczeniem, a w konsekwencji w osiągnięciu założonych celów. Tak nakreślona wizja rozwoju człowieka w praktyce pedagogicznej może jednak przyjmować różne postaci. W artykule ukazano wizję wspomagania pedagogicznego, która wynika z postrzegania człowieka i jego rozwoju w ujęciu pedagogiki towarzyszenia, zwanej też pedagogiką jezuicką. Przedmiotem refleksji jest duchowość wyrażająca z ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli. Jej specyfiką jest teocentryczne i chrystocentryczne postrzeganie świata i człowieka. W duchowości tej na szczególną uwagę zasługują dwie zasady: *magis* oraz *cura personalis*, które zarówno w praktyce, jak i refleksji naukowej zdają się stwarzać warunki do wywoływania efektu synergicznego. Odwołując się do przesłania zawartego w tych zasadach, w artykule zaprezentowano możliwości korzystania z pedagogiki towarzyszenia w codziennych oddziaływaniach edukacyjno-wychowawczych.

Wprowadzenie

Jeśli nie każdy nurt pedagogiczny, to zdecydowana ich większość, zakłada wspomaganie osoby w dążeniu do osiągnięcia życiowych celów. Ich osiągnięcie warunkuje wiele czynników, spośród których można wskazać na harmonijne współdziałanie podmiotów biorących udział w procesach edukacyjno-wychowawczych umożliwiających wywoływanie efektu synergicznego. W artykule zamierzam przedłożyć wizję ich współdziałania w ujęciu pedagogiki towarzyszenia, zwanej też pedagogiką jezuicką, dla której inspiracją jest książeczka *Ćwiczenia duchowe* św. Ignacego Loyoli. Książeczka ta podsuwa kilka zasad wychowawczych: wskazywanie celu, do którego należy dążyć, rozwijanie samodzielności i odpowiedzialności, systematyczność w kierowaniu procesami wychowawczymi, dostosowanie się do indywidualnych potrzeb osoby, aktywność w poszukiwaniu prawdy i nadawaniu jej indywidualnego charakteru i znaczenia dla własnego rozwoju, troska o dobro innych. Korzystając z tych podpowiedzi, jezuita dostosowali je do potrzeb edukacyjnych i wprowadzili do proponowanego przez siebie systemu szkolnictwa (Marek 2017: 35).

Źródła pedagogiki towarzyszenia

Pedagogika towarzyszenia wpisuje się w nurt pedagogiki chrześcijańskiej. Nurt ten charakteryzuje teocentryczne i chrystocentryczne postrzeganie świata i człowieka. O jego oryginalności decyduje duchowość ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyola, założyciela Towarzystwa Jezusowego (jezuitów). Istotne jej zasady przekazał w książeczce *Ćwiczenia duchowe*, która jest klasycznym dziełem duchowości chrześcijańskiej. Nie należy uważać jej za jakiś zamierzony, pełny i wyczerpujący traktat o życiu wewnętrznym i o dążeniu do doskonałości. Ma ona charakter wybitnie praktyczny, służy jako pomoc korzystającemu z ćwiczeń (rekolektantowi) w przezwyciężaniu samego siebie oraz w porządkowaniu własnego życia. Można powiedzieć, że jej treścią nie są teorie ani abstrakcyjne rozważania, lecz praktyczna podpowiedź, jak układać swe życie, by było ono całkowicie poddane woli Boga. Zawiera opis sposobów odprawiania rozmyślenia, rachunku sumienia oraz innych praktyk podczas rekolekcji mających na celu rozwój życia wewnętrznego.

Sam pojęcie „duchowość” uważa się za termin prosty, niedefiniowalny. Wyraża on wspólnotę „sensu wartości, sensu rządzącego określonymi strukturami. Mogą być to sensory życia indywidualnego, sensory sytuacyjne, ale też i korporacyjne, narodowe, religijne” (Ablewicz 2007: 77). W literaturze termin ten pojawił się już w V wieku i pierwotnie miał znaczenie religijne – chrześcijańskie. W ciągu kolejnych wieków zaczęto mu nadawać różne wymiary. Zawsze jednak za jego pośrednictwem wyrażano dążenie człowieka do zjednoczenia z Bogiem i nawiązywanie z Nim relacji. Innymi słowy, za pośrednictwem terminu „duchowość” zostają opisywane duchowe doświadczenia wierzącego, które rodzą się z osobistego przeżywania wiary i dążeń do życia z Bogiem w szczęściu i miłości (Marek 2017: 96–97). Trudowi temu towarzyszy wysiłek zrozumienia siebie i swojego życia w świetle Ewangelii, która jest przekazywana we wspólnocie Kościoła. Tak rozumiana duchowość chrześcijańska przekłada się na niezliczoną ilość duchowości różnych grup i poszczególnych wierzących (Chmielewski 2002: 230).

Pośród ludzi Kościoła, którzy nadawali duchowości chrześcijańskiej charakterystyczne akcenty, wymieniany jest często św. Ignacy Loyola. W jego ujęciu duchowość ma charakter teocentryczny,

ponieważ Bóg nie jest kojarzony z abstrakcyjnym czy też filozoficznym pojęciem, albo z kimś dla człowieka odległym i nieosiągalnym, lecz jako bezwarunkowo kochająca Miłość. Podkreśla się przy tym, że tę miłość człowiek odkrywa przede wszystkim w Jezusie Chrystusie, który jest pośrednikiem między Bogiem i człowiekiem – zbawicielem człowieka (Misiurek 2002: 348–349; Fleming 2013). Dla Ignacego jest On „Bogiem objawiającym głębię Trójcy Świętej, która pochyla się nad człowiekiem w nieustannie trwającym akcie miłości. To Miłość, która stwarza, podtrzymuje, wybawia i pociąga. [...] Zatem, według św. Ignacego, tylko w Jezusie Chrystusie można spotkać prawdziwego Boga i jest to całkowitym dziełem łaski” (Wójtowicz 2010: 63–64).

Dla Ignacego Loyoli Bóg jest wartością absolutną oraz źródłem i celem każdego dobra. Jemu też powinny zostać podporządkowane wszystkie inne wartości, w tym także człowiek, którego nadrzędną powinnością jest troska o większą chwałę Boga i o odnajdywanie Go we wszystkich rzeczach (Łacny 2010: 153). W postawie takiej chodzi o wzrastanie w służbie Bogu i o przynoszenie Mu chwały. W tych kontekstach pojawiły się charakterystyczne dla duchowości ignacjańskiej określenia: służba „na większą chwałę Boga” (*ad maiorem Dei gloriam*) (Piechnik 2003: 8) oraz „pomagania duszom”. Ich istotą jest gotowość niesienia ludziom pomocy w oddawaniu Bogu należnej czci, a przez to osiągnięcia pełni życia nazywanej „nieśmiertelnością” – życie z Bogiem bez końca.

Tak postrzegana duchowość zakłada ludzkie pragnienie, a także wkładany trud i wysiłek w szukanie i wybieranie tego, co bardziej pomaga w służbie Bogu oraz przyczynia się dla Jego większej chwały i przynosi pożytek w rozwoju człowieka. Przymiotnik „większa” ma wyrażać ludzkie pragnienie przekraczania granic i wyznaczania nowych celów, które sprzyjają rozwojowi człowieka. Nie chodzi przy tym o jakiegokolwiek porównywanie działań jednej osoby z osiągnięciami innej, ani też o mierzenie własnego postępu w życiu wewnętrznym jakąś absolutną miarą. Chodzi „o możliwie najpewniejszy rozwój pojedynczej osoby na każdym etapie jej życia, wraz z gotowością kontynuowania rozwoju przez całe życie oraz o motywację spożytkowania rozwijanych darów dla dobra innych” (*Podstawy edukacji ignacjańskiej* 2006: 27).

Celem podkreślenia ważności troski o chwałę Boga św. Ignacy posłużył się słowem łacińskim przysłówkiem *magis* – więcej, lepiej, który w tym kontekście należy rozumieć: wzrastaj dalej, kochaj bardziej, idź dalej, po to, byś poza Bogiem pragnął i wybierał tylko to, co cię lepiej prowadzi do celu, dla którego zostałeś stworzony (Św. Ignacy Loyola 2013). Kierowanie się zasadą *magis* ma pomagać w zrozumieniu, że człowiek zawsze może postawić następny krok w stosunku do tego, gdzie aktualnie się znajduje. Co więcej, wysiłkiem wkładanym w tak rozumiany rozwój oddaje Bogu należną chwałę. To „pragnienie, szukanie i wybieranie tego, co więcej i lepiej pomaga do służby Bożej dla większej chwały Boskiego Majestatu i dla dobra dusz, ożywia całe ćwiczenia duchowe, jest ich duszą i immanentną dyrektywą, orientacją stałą i niezmienną” (Królikowski 2022: 167). W ten sposób św. Ignacy Loyola podkreślił, że miłość, w zasadzie swej nieograniczona, zawsze chce więcej i zawsze dąży ku najwyższym szczytom. Tym samym staje się ona swego rodzaju życiową zasadą pokazującą, że zawsze należy wybierać i pragnąć takich rozwiązań, które w większym, pełniejszym stopniu przyczynią się do osiągnięcia stawianego przed sobą celu.

Podjęcie decyzji o kierowaniu się zasadą *magis* jest możliwe dzięki duchowemu rozeznawaniu, które pozwala osobie na rozpoznawanie i wybieranie obecnego wokół niej dobra (Prowincje Polskie Towarzystwa Jezusowego 2017: 101). Dlatego w duchowości jezuickiej rozeznawanie uważa się za sztukę wewnętrznego, duchowego odczytywania, w jakim kierunku prowadzą pragnienia ludzkiego serca. Brak zdolności do rozeznawania powoduje, że człowiek poddaje się wpływowi bodźców, które uniemożliwiają podjęcie odpowiedzialnych decyzji umacniających rozwijanie harmonijnej więzi z Bogiem i otaczającym światem. Nie oznacza to jednak, że samo rozeznawanie stanowi receptę na udane życie. Sprzyja natomiast kształtowaniu postawy otwartej i wolnej od nieuporządkowanych przywiązań (Steczek 2007: 80–81). Umiejętne rozeznawanie pomaga przy rozdzielaniu tego, co wywołuje w życiu zamęt, od tego, co jest wartościowe, by w konsekwencji umożliwić człowiekowi podjęcie wolnej decyzji (Jurado 2002: 21–22). W rozumieniu św. Ignacego Loyoli rozeznawanie ma dostarczać człowiekowi impulsów do dokonywania właściwych wyborów w zakresie życia zewnętrznego, jak też wewnętrznego.

W duchowości promowanej przez św. Ignacego Loyolę rozeznawanie ma pomagać osobie w poszukiwaniu „większej chwały Boga” oraz w niesieniu „większej pomocy duszom”. Pomoc taka ma się odnosić przede wszystkim do rozwoju życia wewnętrznego osoby poprzez budzenie w niej przekonania o powinności podejmowania wysiłku poszukiwania i odnajdywania Boga we wszystkich rzeczach oraz oddawania Mu należnej czci poprzez stawianie Go w codziennym życiu ponad wszystkie inne wartości (Loyola 2013; Lambert 2001; 15). W tego rodzaju działania człowiek winien nie tylko angażować swe uczucia, ale też rozum i wolę (Lambert 2001: 22). To zaś domaga się wewnętrznego wysiłku w pracy nad sobą, polegającego na wyjściu „poza czysto egoistyczne zajęcie się samym sobą. Podkreślał [św. Ignacy – przyp. Z.M.] przy tym, że przy podejmowaniu tej czynności człowiek «o tyle postąpi we wszystkich sprawach duchowych, o ile się wyzwoli z miłości własnej, swoich pragnień i własnych korzyści». Krok wyjścia z siebie jest krokiem w kierunku innych” (Lambert 2001: 15). Chodzi tu o wzrost wiary religijnej i o nabywanie umiejętności poznania i przyjęcia Boga i Jego miłości (*Podstawy edukacji ignacjańskiej* 2006: 33; Jalics 2017). Taka postawa winna wynikać z poszanowania ludzkiej godności. Tak wytyczony przez św. Ignacego kierunek duchowości polega na akceptacji wyrastających z Ewangelii wartości, postaw oraz na pielęgnowaniu chrześcijańskich zwyczajów, a nadto zapewnia osobie integralny rozwój (Fleming 2013).

Kolejny aspekt ukazujący rysy duchowości ignacjańskiej wskazuje na potrzebę pielęgnowania zastanych tradycji związanych z trwałością, która nie przemija, w odróżnieniu od zmieniającej się mody, ponieważ wyrasta z przywoływanej i akceptowanej przez osobę historii, kultury czy religii, ponieważ kontakt z nią ułatwia osobie odnajdywanie własnej tożsamości (Nikitorowicz 2007). Co więcej, jej znajomość i akceptacja dostarczają motywów uzasadniających konkretne postępowanie. Tradycja była dla św. Ignacego Loyoli tym czynnikiem, który uwrażliwia człowieka na potrzebę zaangażowania się w proces powrotu stworzonego świata do Boga poprzez osobistą służbę Jego Boskiemu Majestatowi. Istotą tej służby jest wypełnianie woli Boga. Motywów do jej podjęcia należy szukać z jednej strony w świadomości własnej grzeszności i skłonności do zła, a z drugiej strony w miłości Boga, który przez Jezusa Chrystusa kieruje swój apel do człowieka, by ten się nawrócił i żył z Bogiem. Podjęcie tej

inicjatywy domaga się od człowieka stałego wysiłku duchowego (wewnętrznego), który umożliwia mu nabywanie umiejętności przezwyciężania samego siebie i porządkowania własnego życia, a więc zdobywania cnoty „zarządzania sobą” w świetle poznawanego prawa Bożego (Kolvenbach 2003: 131–134; Michalski 2004: 15). Chodzi więc o jego wewnętrzne przekonanie, że żyje dla Boga, ponieważ Bóg jest jego najwyższym dobrem i szczęściem (*Wprowadzenie do ćwiczeń duchownych* 1968: 8–9, 79; Poznański 2010: 45).

Św. Ignacy Loyola miał świadomość tego, że rozwój wewnętrzny człowieka może zostać zakłócony i zniekształcony pod wpływem działania złego ducha, co zaobserwował w swoim życiu, a także u tych, którzy korzystali z ćwiczeń duchowych. Celem zapobiegania tego rodzaju zagrożeniom pomocna ma być osoba towarzysząca ćwiczącemu, którą potocznie nazywa się kierownikiem ćwiczeń. Jej zadaniem jest towarzyszenie i wspieranie rekolektanta (osobą korzystającą z ćwiczeń duchowych), po to, aby ten na drodze dokonywanych wyborów był zdolny współdziałać ze swym Stwórcą i Panem (Św. Ignacy Loyola 2013). Ma on pomagać rekolektantowi bronić się przed różnego rodzaju złudzeniami, wyjaśniając określone zasady życia wewnętrznego i demaskując fałsz. To zaś wymaga wsłuchiwania się w to, czym dzieli się z nim ćwiczący (chodzi o wewnętrzne, duchowe doświadczenia), po to, by kontrolować ich interpretację, a w razie potrzeby objaśniać przeżywane wewnętrzne stany (radości, smutku, samotności). Nadto ma uwrażliwiać na mogące pojawiać się trudności czy inne przeszkody na drodze wewnętrznego rozwoju. Nigdy jednak nie może sugerować czy też zachęcać do dokonania takiego czy innego wyboru. Czynność ta należy wyłącznie do ćwiczącego (Marek 2017: 40–41).

Założenia pedagogiki towarzyszenia

Opisane rysy duchowości ignacjańskiej znalazły swe zastosowanie w rozwijanym przez jezuitów od XVI wieku systemie edukacji. Jego założenia zostały przedłożone w opublikowanym w 1599 roku dokumencie *Ratio atque institutio studiorum SJ* (w skrócie nazywanym *Ratio studiorum*) (Piechnik 2003; Inglot 2007: 89). O randze i znaczeniu tego dokumentu dla szkolnictwa jezuickiego świadczy to, że w 1616 roku został on zatwierdzony przez najwyższy organ

ustawodawczy zakonu, jakim jest Kongregacja Generalna. Sam dokument nie jest traktatem teoretycznym. Został zredagowany w formie reguł, którymi mieli się kierować jezuici, aby na polu edukacyjnym osiągać konkretne i praktyczne cele natury duchowej, pedagogicznej i dydaktycznej. Dokument daje opis szczegółowych norm dotyczących programów i metod nauczania stosowanych w jezuickich ośrodkach edukacyjnych. Można powiedzieć, że był to swoisty podręcznik, który miał wspomagać nauczycieli i wychowawców w codziennym zarządzaniu szkołą i prowadzeniu zajęć dydaktycznych (Ingłot 2007: 90). System ten obowiązywał w szkolnictwie jezuickim do chwili zniesienia zakonu przez papieża Klemensa XIV w 1773 roku.

Wraz ze wznowieniem działalności zakonu przez papieża Piusa VII w 1814 roku jezuici na nowo podjęli wysiłki rekonstrukcji promowanego przez zakon systemu edukacyjnego opartego na duchowości ignacjańskiej, dążąc do tego, aby – opierając się na Ewangelii – wychowywać swoich podopiecznych do osiągnięcia dobra nabywanego na drodze integralnego rozwoju człowieczeństwa w wymiarze biologicznym, intelektualnym, duchowym i moralnym. Harmonijny rozwój człowieczeństwa ma zapewnić poszanowanie właściwej roli każdego z podmiotów obecnych i współdziałających w toczących się procesach edukacyjnych. Chodzi w nich przede wszystkim o zrozumienie, że człowiek nie jest wartością absolutną. Dlatego też w procesie wychowania, który jest rozumiany jako wzajemne oddziaływanie wychowawcy na wychowanika, ani wychowawca, ani też wychowanek nie są w stanie w sposób pełny i wystarczający przyczynić się do osiągnięcia życiowej doskonałości. Jej dawcą jest wyłącznie osobowy Bóg, któremu człowiek ufa.

Owoce żmudnych dyskusji i prac stały się dwa dokumenty: „Charakterystyczne cechy jezuickiego wychowania” i „Pedagogia ignacjańska. Podejście praktyczne” (*Podstawy edukacji ignacjańskiej* 2006). Przedłożony w nich model edukacji oparto na wyrastającej z ćwiczeń duchowych duchowości oraz na założeniach rozwijanego na przełomie XIX i XX wieku nurtu filozoficzno-teologicznego nazwanego personalizmem chrześcijańskim (Marek 2017: 136). W świetle jego założeń osobowy Bóg jest dla człowieka wartością absolutną. Jej też podporządkowane są wszystkie inne wartości, w tym człowiek, nazywany „bytem pochodnym” – zależnym od Boga (Zdybicka 2006: 282–289).

Chcąc podolać wyzwaniom personalizmu chrześcijańskiego, oprócz poznania czerpanego z empirii i intelektu, zwanego poznaniem naturalnym, w procesie wychowania niezbędne jest nabycie umiejętności korzystania z innej formy poznania, zwanej poznaniem nadnaturalnym (religijnym). Jego właściwością jest uzupełnianie wiedzy czerpanej z codziennych doświadczeń, empirii i refleksji intelektualnej (naturalnej) o wiedzę, do której te nie są w stanie dotrzeć. Takiej wiedzy dostarcza poznanie nadnaturalne, którego źródłem jest Boże objawienie. Nie znaczy to, że poznanie religijne dostarcza niepodważalnych argumentów empirycznych. Przeciwnie, domaga się od człowieka rzetelnej refleksji oraz wiary wyrastającej z autorytetu Boga przekazującego konkretną prawdę (Marek 2017). Obie te formy poznania w chrześcijańskim rozumieniu się uzupełniają, nigdy natomiast nie wykluczają, ponieważ każda ma inny zakres dostępu do prawdy. Dlatego umiejętność korzystania z nich stanowi wartość dodaną, która inspiruje do myślenia i dalszego poszukiwania prawdy (Marek 2007: 103–104; Mol, Paślawska-Smęder 2022: 79).

Oparcie procesów edukacyjnych na inspiracjach duchowości ignacjańskiej oraz założeniach personalizmu chrześcijańskiego, którego właściwością jest teocentryczne postrzeganie świata i człowieka, sprawia, że w praktyce wpływ na przebieg tych procesów wywierają relacje zachodzące między trzema podmiotami: wychowankiem, nauczycielem i Bogiem. Pośród nich szczególnie znaczenia nabierają te, które zarówno wychowanek, jak też wychowawca nawiązują z Bogiem. Ich podstawą jest rzeczywistość określana mianem obrazu Boga. Z pojęciem tym nie należy łączyć wyobrażeń Boga, lecz doświadczenie Jego obecności i działania w ludzkim życiu. Z takim doświadczeniem współczesny człowiek spotyka się na kartach Biblii. Za jej pomocą jest w stanie odkryć, że Bóg zawsze stoi po stronie człowieka i aktywnie angażuje się w jego dążenie do najwyższego dobra, jakim jest dobrostan nazywany przez chrześcijan życiem wiecznym – nieśmiertelnością.

W wypracowanym przez jezuitów modelu edukacyjnym znaczącą rolę przypisuje się wychowawcy – nauczycielowi. Podkreśla się, że nie wystarczy, by w sposób poprawny przekazywał on jedynie wiedzę. Niezbędne jest nadto podjęcie i pełnienie roli osoby towarzyszącej wychowankowi w procesach jego edukacji i osiągnięcia dojrzałości. Wzorcem do jej pełnienia może być rola kierownika z ćwiczeń

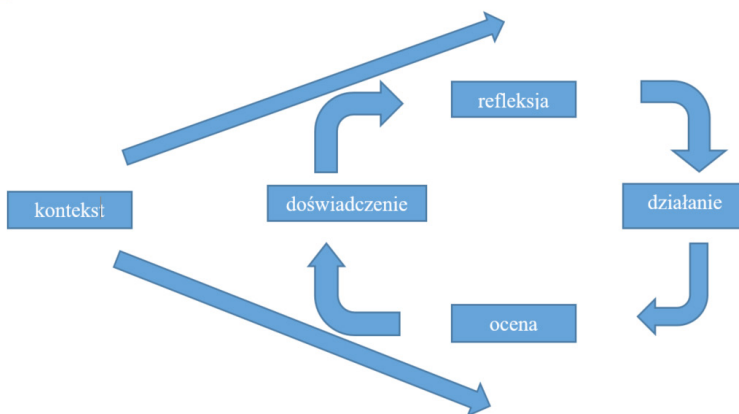
duchowych. Wychowawca, podobnie jak kierownik ćwiczeń duchowych, winien pełnić w procesach edukacyjnych rolę towarzysza wspomagającego wychowanka w jego działaniach. Dlatego na wzór kierownika ćwiczeń ma on być towarzyszem dostarczającym wychowankowi niezbędnych objaśnień skomplikowanych spraw odnoszących się nie tylko do zdobywanej wiedzy, ale też do tego wszystkiego, co jest związane z ludzkim życiem – przy pełnym poszanowaniu wolności wychowanka i dokonywanych przez niego wyborów. Nie może też przejmować na siebie roli arbitra podejmującego rozstrzygające życiowe decyzje dotyczące wychowanka ani też w czymkolwiek go wyręczać. Wszystko po to, by w wychowanku dojrzewała świadomość, że to właśnie on kształtuje swoją przyszłość i swoje człowieczeństwo. Kierując się wskazaniem, jakie św. Ignacy Loyola przekazywał kierownikom ćwiczeń, wychowawca może natomiast dopowiadać, objaśniać, wskazywać ewentualne trudności w toczącym się procesie edukacji. W przeciwieństwie do tej nieco zachowawczej roli kierownika ćwiczeń duchowych pedagogika ignacjańska promuje wszelkie formy aktywności wychowanka, po to, aby w procesy te włączał nie tylko własne zdolności intelektualne, ale też emocjonalne i wolitywne.

Skuteczność współdziałania podmiotów edukacji warunkują nawiązywane między nimi relacje. Dlatego też w pedagogice towarzyszenia zaufanie, oprócz świadectwa, stanowi istotny element szeroko rozumianych procesów edukacyjnych. Należy przy tym pamiętać, że budzenie zaufania nie polega na dostarczaniu twardych intelektualnych argumentów, lecz na ukazywaniu właściwych postaw życiowych. Dlatego wychowawca winien być świadomy tego, że świadectwo „jest czymś innym niż nauczanie. O ile w nauczaniu ważną rolę odgrywa argumentacja, kolejno podejmowane kroki prowadzące do jego skuteczności, operacje myślowe czy wreszcie wyciąganie z wszystkich działań odpowiednich wniosków, to dla świadectwa znaczące są zainteresowania, przeżycia, zaangażowanie i ekspresja zewnętrzna. W tym też znaczeniu świadek nie tyle odkrywa, ile raczej przenosi istniejące wartości na tego, przed kim świadczy” (Marek, Wałulik 2019: 244). Obie wartości – zaufanie i świadectwo – ułatwiają wychowawcy odkrywanie wielorakich uwarunkowań życiowych wychowanka oraz pomagają w rozumieniu podawanych przez niego argumentów dotyczących spraw, którymi obaj się zajmują (Marek 2017: 57–58, 243).

Troskę o dobro człowieka jezuici wyrażają łacińskim terminem *cura personalis* (Casalini 2019: 123–134). Wskazuje on konieczność wspomaganie osoby w jej integralnym rozwoju. Istotę takiego wspomaganie stanowią wszelkie inicjatywy, których celem jest integralny rozwój osoby oraz osiągnięcie dojrzałości zarówno w wymiarze naturalnym, jak i religijnym. Innymi słowy, chodzi o rozwijanie w osobie systemu myślenia wyzwalającego gotowość podejmowania ryzyka związanego z decyzjami wykraczającymi poza granice własnego „ja”, po to, by być otwartym na potrzeby innych ludzi (Marek 2017: 205–206). To z kolei pozwala twierdzić, że wyrastający z duchowości ignacjańskiej model edukacji przyjmuje postać formacji człowieka. Chodzi w niej o integralny (naturalny i religijny) rozwój, wzrost, dojrzewanie osoby na drodze zdobywania i doskonalenia wiedzy teoretycznej i praktycznej, która jest niezbędna do służenia dobru.

Zasady funkcjonowania pedagogiki towarzyszenia

Wyrastające z duchowości ignacjańskiej oraz personalizmu chrześcijańskiego założenia pedagogiki towarzyszenia (jezuickiej) zostały zaprezentowane i opisane w dokumentach: „Charakterystyczne cechy jezuickiego wychowania” i „Pedagogia ignacjańska. Podejście praktyczne” (*Podstawy edukacji ignacjańskiej* 2006). Ich wiodące ujęcie przedstawia poniższy schemat:

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwszym istotnym elementem promowanego przez jezuitów modelu edukacji jest wskazanie potrzeby przywoływania kontekstu życia wychowanka. Chodzi w nim o zwrócenie uwagi wychowawców na istniejące uwarunkowania egzystencji wychowanka konkretnymi czynnikami natury społeczno-kulturowej, które w znaczący sposób wpływają na jego funkcjonowanie w przestrzeni społecznej. Ich znajomość ułatwia wychowawcy dostosowanie własnych inicjatyw do realnych potrzeb i oczekiwań wychowanka. Chodzi przy tym o dostrzeżenie podmiotowości wychowanka. Zajęcie takiej postawy wobec wychowanka stawia wychowawcę w roli towarzysza, a nie osoby narzucającej konkretny sposób myślenia i działania.

Kolejne kroki inspirowanego pedagogiką towarzyszenia modelu edukacji winny zmierzać w kierunku przywołania i zverbalizowania przez wychowanka doświadczeń związanych z rozpatrywanym problemem oraz refleksją nad ich znaczeniem dla własnego życia (Marek 2017: 44–47). W powyższym schemacie krok ten nazwano refleksją. Jest to swego rodzaju rozeznanie zarówno znaczenia zaistniałej sytuacji, jak też jej przyczyn. W celu przeprowadzenia takiej refleksji (rozeznania) wychowanek winien zaangażować swoje zasoby intelektualne, emocjonalne i wolitywne, po to, by lepiej zrozumieć wartość i znaczenie dla własnego rozwoju wszystkiego, w czym każdego dnia uczestniczy. Chodzi więc o umożliwienie mu nazwania „dobrymi” bądź „złymi” wpływów wywoływanych na własną osobę przez środowisko i kulturę (Marek, Walulik 2020: 182). Na tej drodze wychowanek nabywa umiejętność samodzielnego i wolnego interpretowania rzeczywistości oraz brania odpowiedzialności za podejmowane decyzje (Gallagher 2008: 314). Charakterystyczne dla takiej pedagogii działania jest też i to, że zakłada ona nie tylko szeroko rozumiany namysł nad przywoływanymi doświadczeniami, ale też inspirowanie i wyzwalanie w osobie gotowości podejmowania niekiedy nawet trudnych decyzji. Czynności te nazwano działaniem. Mają one nie tylko inspirować do moralnej oceny zaistniałej sytuacji, ale nadto do podejmowania konkretnych działań wynikających z wcześniej przeprowadzonego rozeznania.

Ostatnim ogniwem przedstawianego modelu ignacjańskiej edukacji jest pomoc wychowankowi w nabywaniu umiejętności krytycznej oceny dotychczasowych osiągnięć na polu własnego rozwoju i osiągania dojrzałości. Ogniwem to nazwano „oceną”. Jego zadaniem

jest wspomaganie wychowanka w odkrywaniu i naśladowaniu wzorców pokazujących, jak nawiązywać relację międzysobowe i jak dzięki ich pielęgnowaniu stawać się człowiekiem dla innych – w myśl znaczących duchowość jezuicką zasad *magis* oraz *cura personalis*. Dlatego również na tym etapie edukacji, podobnie jak na etapach wcześniejszych, na wychowawcy spoczywa obowiązek towarzyszenia wychowankowi, po to, by zapewniać mu poczucie większego obiektywizmu w ocenie historii własnego życia (Marek, Walulik 2020: 162), a nadto nieść mu pomoc w unikaniu nadmiernego zaangażowania w sprawy osobiste.

Pedagogika towarzyszenia wspomaga efekt synergiczny

Zarysowane formy aktywności wychowanka na polu edukacyjnym warunkowane są przyjmowanym przez niego światem wartości, który w duchu ignacjańskim winien być odnoszony do trzech podmiotów: Boga – wartości absolutnej oraz wychowanka i każdej innej osoby postrzeganej jako Boże stworzenie (byt pochodny). Zabieg ten może zaowocować nową jakością życia. Umożliwia bowiem transcendowanie w różnych wymiarach życia (Mol, Paślawska-Smęder 2022: 79) poprzez ubogacenie rozumienia istniejącego w nim dobrostanu oraz poszerzenie palety rozpoznawanych sensów życia. W czynności tej, podobnie jak we wcześniejszych, ważną rolę ma do spełnienia wychowawca – osoba towarzysząca wychowankowi. Ma on inspirować wychowanka korzystającego z dostępnych mu form poznania do samodzielnego rozważenia analizowanego doświadczenia, tematu, idei oraz ukrytego w tym sensu. Inicjatywy ukierunkowane są na wywoływanie efektu synergii (Brzostek, Krysztofik 2022: 313). Nie chodzi tu jednak o potęgowanie procesów ilościowych czy też jakościowych, lecz o pojawienie się w życiu człowieka nowej, dodatkowej jakości, której wcześniej nie było (Walulik 2011: 141), a więc o dostarczanie osobie nowego „kapitału”, który umożliwi jej podjęcie wysiłku ponownej interpretacji własnych doświadczeń. Zabieg ten ma na celu pełniejsze zrozumienie siebie i własnej egzystencji oraz dostarczenie nowych motywów do działania i przyjmowania określonych postaw (Milerski 2022: 136). Takich możliwości dostarcza przede wszystkim oparcie inicjatyw pedagogicznych na teocentryzmie chrześcijańskim oraz na nabywaniu umiejętności korzystania

z poznania religijnego (Marek 2017: 198). Należy mieć przy tym na uwadze i to, że o wywoływaniu efektu synergicznego decyduje nie tylko poziom i intensywność relacji międzyludzkich, ale też relacji z Bogiem (Marek 2017: 90).

W świetle założeń pedagogiki towarzyszenia można przyjąć, że wywoływanie efektu synergii ma ułatwiać osobie podejmowanie decyzji o rekonstrukcji własnego myślenia i działania zgodnie z nowo poznaną rzeczywistością. Zdają się to potwierdzać wnioski z prowadzonych badań (Paślawska-Smęder 2021) opartych na proponowanym przez pedagogikę towarzyszenia modelu edukacji. Wynika z nich, że przy wywoływaniu efektu synergii ważną rolę pełnią twórcze życie i edukacja, którą warunkują różne konteksty: zewnętrzne (środowiska, które instytucjonalnie i okazjonalnie w sposób zaplanowany lub niezaplanowany uczestniczą w działaniach edukacyjnych), wewnętrzne (własna osoba, która posiada zdolność odczytywania intuicji rozpoznawalnych poprzez sumienie) i transcendentne (respektowanie istnienia Boga). Liczenie się człowieka z Bogiem umożliwia transcendowanie w zakresie wiedzy i życiowych doświadczeń, co wnosi nowe światło w rozumienie posiadanych doświadczeń związanych z podejmowanymi w życiu decyzjami. Można przyjąć, że uwzględnianie wspomnianych kontekstów ludzkiego życia w praktyce edukacyjnej umożliwia pełniejsze rozumienie historii własnego życia, jak też historii innych osób. To z kolei nadaje jej nową jakość (Paślawska-Smęder 2021).

Efekt synergii pojawia się również w przypadku pomijania wymiaru transcendentnego. Na tę prawidłowość zwróciła uwagę Monika Tryburska w prowadzonych przez siebie badaniach nad funkcjonowaniem doradztwa zawodowego w polskiej szkole. W przeprowadzonych badaniach wykazała, że już same konteksty (zewnętrzny i wewnętrzny) również wywołują efekt synergiczny. Dzięki ich przywołaniu osoba (wychowanek) jest w stanie pełniej określić swe słabe i mocne strony niezbędne do wykonywania konkretnego zawodu. Autorka zauważyła również, że szczególnie ważną rolę w wyborze przyszłego zawodu pełni intensywność refleksji nad doświadczeniami, bo z niej rodzą się motywy do jego wykonywania, a w dalszej kolejności ambicje tworzenia dobra (Tryburska 2022).

Podsumowanie

Z dotychczasowych rozważań wynika, że specyfiką pedagogiki towarzyszenia jest dążenie do wyzwalania na płaszczyźnie edukacyjnej możliwie dużej aktywności wychowanka. Preferowany przez pedagogikę towarzyszenia model edukacji zakłada spotkanie osób ukierunkowanych na jasno określony cel, który wpisuje się zarówno w wymiar horyzontalny, jak i wertykalny ludzkiego życia. W jej założeniach przyjmuje się, że wychowanek nie zostaje pozostawiony samemu sobie, własnej intuicji, lecz w jego bliskości pozostaje czuwający nad całością toczącego się procesu wychowawca. Jego rola zostaje sprowadzona do funkcji świadka poszukującego prawdy – objaśniającego, a nie ją narzucającego. Znamienne jest i to, że w działania ukierunkowane na poszukiwanie prawdy zostaje włączone poznanie religijne, dzięki któremu człowiek jest w stanie poznawać rozpatrywany problem z perspektywy Boga. Zabieg ten pozwala dostrzec i przyjąć, że Bóg dostarcza człowiekowi nowego rozumienia jego życia opartego na harmonii z sobą, z otoczeniem i z samym Bogiem, a to umożliwi mu osiągnięcie większej dojrzałości.

Aplikowana do praktyki edukacyjnej pedagogika towarzyszenia, podobnie jak każdy inny rodzaj oddziaływań pedagogicznych, nie będzie automatycznie wywoływać efektu synergii. Natomiast dzięki maksymalnie rozwijanej aktywności wychowanka w toku procesów edukacyjnych oraz budzeniu w nim przekonania o bliskości i życzliwości pozostałych ich uczestników (wychowawcy i Boga) występuje duże prawdopodobieństwo zachodzenia efektu synergii. To zaś pozwala twierdzić, że pedagogika towarzyszenia jest w stanie inspirować wychowanka do współdziałania ze wskazanymi podmiotami edukacji. W przypadku osób przyjmujących światopogląd religijny współpraca taka będzie zakładać liczenie się z osobą samego Boga oraz wynikającymi z tego konsekwencjami. Natomiast u osób o innym światopoglądzie będzie się odwoływać do humanizmu. W obu przypadkach nadrzędnym celem inicjowanego procesu edukacyjnego i osiągnięcia efektu synergicznego jest nabywanie przez wychowanka umiejętności samodzielnego rozpoznawania dobra, którego pragnie i do którego zmierza.

Bibliografia

- Ablewicz K. (2007). *(Nie)obecność ducha w wychowaniu człowieka. Z filozofii kultury Bogdana Nawroczyńskiego*, „Horyzonty Wychowania”, t. 6, nr 11, s. 57–79.
- Brzostek K., Krysztofik J. (2022). *Zjawisko synergii we współczesnych organizacjach*, [w]: M. Szymańska, Z. Marek, J. Mółka, M. Mółka (red.), *Pedagogika i teologia w realizacji zadań codzienności*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, s. 313–326.
- Casalini C. (2019). *Włodzimierz Ledóchowski's Call for Cura Personalis: Humanist Roots and Jesuit Distinctiveness in Education*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, t. 22 nr 4, s. 123–134.
- Chmielewski M. (2002). *Duchowość*, [w]: M. Chmielewski (red.), *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin–Kraków: Wydawnictwo „M”, s. 226–232.
- Chmielewski M., Urbański S. (2002). *Rozeznanie duchowe*, [w]: M. Chmielewski (red.), *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin–Kraków: Wydawnictwo „M”, s. 758.
- Fleming D.L. (2013). *Czym jest duchowość ignacjańska?*, przeł. D. Piórkowski, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Gallagher M.P. (2008). *Ignacjańskie rozeznanie kultury postmodernistycznej*, [w]: W. Pasierbek (red.), *Pedagogika ignacjańska wobec wyzwań współczesnego humanizmu*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 307–316.
- Ingłot M. (2007). *Założenia Ratio studiorum (1599) i charakterystycznych cech jezuickiego wychowania (1986)*, [w]: A. Hajduk, J. Mółka (red.), *Pedagogika wiary*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 85–95.
- Jalics F. (2017). *Towarzystwo duchowe. Wspólne wzrastanie w wierze*, przeł. A. Ziernicki, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Jurado M.R. (2002). *Rozeznawanie duchowe. Teologia – historia – praktyka*, przeł. K. Homa, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kądziołka D. (2022). *Tradycje chrześcijańskie w doświadczeniach rodziny wielopokoleniowej. Perspektywa pedagogiczna*, Kraków: Akademia Ignatianum (Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Zbigniewa Marka).
- Kolvenbach P.H. (2003). *Formacja jezuitów. Dokumenty*, Rzym: Kuria Generalna Towarzystwa Jezusowego.
- Królikowski W. (2022). *Wprowadzenie*, [w]: Św. Ignacy Loyola, *Pisma*, zebrał i opracował W. Królikowski SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 117–177.
- Lambert W. (2001). *Słownik duchowości ignacjańskiej*, przeł. O. Fendrych, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Lowney Ch. (2013). *Heroiczne przywództwo. Tajemnice sukcesu firmy istniejącej ponad 450 lat*, przeł. Ł. Malczak, Kraków: Wydawnictwo WAM.

- Łacny P. (2010). *Jezuickie „magis” na przykładzie życia ojca Matteo Ricciego (1552–1610)*, [w]: A. Królikowska (red.), *Pedagogika ignacjańska. Historia, teoria, praktyka*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 151–182.
- Marek Z. (2007). *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Marek Z. (2017). *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie.
- Marek Z., Walulik A. (2019). *Pedagogika świadectwa. Perspektywa antropologiczno-kerygmaticzna*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Marek Z., Walulik A. (2020). *Pedagogika Dobrej Nowiny. Perspektywa katolicka*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Michalski J. (2004). *Edukacja i religia jako źródło rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Milerski B. (2022). *Ekumeniczny Uniwersytet Trzeciego Wieku jako instytucja kształcenia ustawicznego, dialogicznego i religijnego*, [w]: M. Szymańska, Z. Marek, J. Mółka, M. Mółka (red.), *Pedagogika i teologia w realizacji zadań codzienności*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 131–146.
- Misiurek J. (2002). *Ignacjańska szkoła duchowości*, [w]: M. Chmielewski (red.), *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin–Kraków: Wydawnictwo „M”, s. 348–349.
- Mol H., Paślawska-Smęder I. (2022). *Świadectwo czynnikiem krytycznym relacji pedagogicznej*, [w]: M. Szymańska, Z. Marek, J. Mółka, M. Mółka (red.), *Pedagogika i teologia w realizacji zadań codzienności*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 75–84.
- Nikitorowicz J. (2007). *Tradycja*, [w]: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 773.
- Paślawska-Smęder I. (2021). *Wychowanie do twórczego życia. Mediacyjne i moderacyjne uwarunkowania relacji między religijnością a zachowaniami twórczymi młodych dorosłych*, Kraków: Akademia Ignatianum (Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Anny Walulik, prof. AIK).
- Piechnik L. (2003). *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio studiorum (1548–1599)*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum.
- Podstawy edukacji ignacjańskiej*, red. J. Kołacz (2006). Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Poznański J. (2010). *Kształtowanie postawy służby w III tygodniu Ćwiczeń duchownych – przesłanie dla praktyki edukacyjnej*, [w]: A. Królikowska (red.), *Pedagogika ignacjańska. Historia, teoria, praktyka*, Kraków: Wyższa

- Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 41–56.
- Prowincje Polskie Towarzystwa Jezusowego (2017). *Dekrety i dokumenty 36. Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego. Rzym 2016*, Wydawnictwo WAM, Kraków–Warszawa.
- Steczek B. (2007). *Charakterystyczne rysy duchowości ignacjańskiej – inspiracją dla rozwoju człowieka*, [w:] A. Hajduk, J. Mółka (red.), *Pedagogika wiary*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 73–84.
- Św. Ignacy Loyola (2013). *Ćwiczenia duchowe*, wyd. 3, przeł. J. Ożóg, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Tryburska M.E. (2022). *Doradztwo zawodowe w polskiej szkole*, Kraków: Akademia Ignatianum (Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Zbigniewa Marka).
- Walulik A. (2011). *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Wójtowicz M. (2010). *Dynamika Ćwiczeń duchownych św. Ignacego Loyoli w ujęciu Gilles'a Cussona*, [w:] A. Królikowska (red.), *Pedagogika ignacjańska. Historia, teoria, praktyka*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 57–83.
- Wprowadzenie do ćwiczeń duchownych* (1968). [w:] Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 2, red. M. Bednarz, A. Bober, R. Skórka, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Zdybicka Z.J. (2006). *Człowiek i religia*, Lublin: Polskie Towarzystwo Tommasa z Akwinu.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ
 Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
 Instytut Nauk o Wychowaniu
 e-mail: zbigniew.marek@ignatianum.edu.pl